

De kunst van het vak

Pauline Westerman*

In het vorige nummer van dit tijdschrift (*R&R* 2007/1) hield Jaap Hage een pleidooi voor een meer wetenschappelijke beoefening van de rechtsfilosofie. Daarbij bekritiseerde hij mijn opvatting volgens welke filosofie niet als een tak van wetenschap gezien moet worden, maar veel beter te begrijpen is als kunstvorm. Het lijkt mij niet zo moeilijk om aan het verzoek van de redactie te voldoen om commentaar te geven op Hages kritiek. Zijn pleidooi voor een wetenschappelijke rechtsfilosofie lijkt mij namelijk aan innerlijke tegenstrijdigheden ten onder te gaan. Enerzijds wordt betoogd dat filosofie alleen daar wordt beoefend waar (nog) geen wetenschappelijke methode beschikbaar is. Anderzijds moet die filosofie zelf dan toch wel weer wetenschappelijk zijn in de zin dat zij kan bogen op een breed gedragen consensus over welke methoden gevolgd moeten worden en op basis waarvan opvattingen als sterker dan wel zwakker kunnen worden gewaardeerd. Dat komt mij wonderlijk voor. Want als zo'n consensus zou ontstaan, dan zou het volgens Hages eigen definitie geen filosofie meer zijn maar reeds wetenschap. *Vice versa* zullen, alweer volgens de definitie van Hage, al die terreinen waarop dergelijke methodologische consensus ontbreekt, werkterrein worden van filosofen, de nog-niet-wetenschappers bij uitstek, die daarom nooit zullen ontsnappen aan het etiket van onwetenschappelijkheid. Een wetenschappelijke rechtsfilosofie is dus per definitie onmogelijk en ieder pleidooi hiervoor onzinnig.

Ik heb grote bewondering voor Hages logische analyses van het recht en ik begrijp niet hoe hij ten prooi kan vallen aan een zo evident onlogische constructie. Wat is hier toch aan de hand? Ik vrees dat Hage de dupe is geworden van een teleologische wijze van spreken. U weet het: alleen in een teleologisch denkraam is een eikeltje eigenlijk een eikenboom. Dat kan, omdat men zich concentreert op de intrinsieke neigingen van het ding tot een bepaald ingeplant doel. Het eikeltje is nog geen eikenboom maar kán dat

* Pauline Westerman is hoogleraar rechtsfilosofie aan de RUG en hoogleraar rechtstheorie aan de VU. Tevens is zij programmamanager onderzoek bij de Academie voor Wetgeving in Den Haag.

worden. Sterker: het is Gods plan dat dat eikeltje dat wordt en daarom is de echte aard van het eikeltje een eikenboom, ook al ligt het in de palm van mijn hand en kan ik er koffie van maken, hetgeen met zo'n boom toch niet mogelijk is.

Zoals u allen weet: zo'n teleologische veronderstelling van een intrinsiek doel maakt het mogelijk een brug te slaan tussen 'is' en 'ought'. Omdat mensen van nature neigen tot sociaal leven, behoren ze dat ook te doen. Deze *naturalistic fallacy* treft men ook bij Hage aan. Filosofie streeft niet alleen naar wetenschappelijkheid; zij behoort ook al zo veel mogelijk op wetenschap te lijken. Filosofie is voor Hage een wetenschap in wording en moet naar zijn eigen opheffing streven net zoals het kind moet streven naar zijn eigen opheffing door volwassen te worden.

Net zoals natuurrechttheorieën in de regel meer zeggen over de bedenker van die theorieën dan over de natuur dan wel het recht, zegt deze opvatting meer over Hage dan over filosofie dan wel wetenschap. Want waarom zouden we filosofie als een voorstadium moeten zien en niet als een heel eigen genre? Het antwoord op deze vraag wordt niet geëxpliciteerd door Hage in zijn betoog. Maar de onderliggende assumptie lijkt mij te zijn dat wetenschap kennis levert door de werkelijkheid te representeren. Alleen binnen zo'n representationalistische kennisopvatting kan men menen dat filosofie nog niet volwassen is geworden. Want filosofie biedt dan hooguit een gebrekkige representatie, een nog-geen-getrouwe representatie. Daarom wil Hage graag het idee hebben als hij een artikel heeft gelezen dat hij kennis heeft verworven. Dergelijke momenten van kennisverwerving zijn voor hem als het eerste stapje en het eerste tandje. Kijk eens wat ie al kan!

Als Hage gelijk had, zou ik morgen al ontslag nemen. Stel je voor. Ik zou me voelen als de schilder die er alleen maar op uit is een getrouwe weergave te geven van de werkelijkheid. Zo'n schilder zou toch wanhopig worden bij de confrontatie met de nieuwste digitale fotografische technieken? Hij kan immers nooit hopen de werkelijkheid zo adequaat te representeren.

De kracht van filosofie is nu juist dat ze – op een volstrekt eigen manier – een visie geeft op bepaalde problemen, dat ze die problemen kan herdefiniëren en kan reconstrueren zodat het andere, interessantere problemen worden. Een pasfoto van Mona Lisa, hoe accuraat ook, had misschien alleen een onbenullig meisje laten zien. Het is de visie van de schilder of de getalenteerde fotograaf die een andere, mooiere of interessantere werkelijkheid schept en zo kan ook de goede filosoof erin slagen een werkelijkheid te vormen die breekt met de alledaagse perceptie ervan. Hele goede filosofen slaan er zelfs in je hele leven op die manier te veranderen.

Hadden filosofen dat nu maar gedaan met de kwast of de beitel, dan zou Hage er niet door in de war zijn geraakt. Maar het materiaal waarmee de filosoof werkt zijn argumenten. En omdat die ook door wetenschappers wor-

den gehanteerd, kan Hage denken dat filosofie en wetenschap eigenlijk twee ontwikkelingsstadia van hetzelfde beestje zijn. Maar juist een nader onderzoek van die argumenten had Hage kunnen leren dat filosofie en wetenschap twee onderscheiden activiteiten zijn. Sterker: misschien had hij dan zelfs kunnen concluderen dat filosofie de volwassen gestalte is van het ronduit kinderlijke wetenschapsbedrijf!

Want laten we wel wezen: de beste argumenten worden door filosofen gehanteerd. Zij zijn veel beter in staat om te argumenteren dan de vakwetenschapper, om nog maar te zwijgen van de rechtswetenschapper. Ik weet niet precies hoe dat komt. Ik vermoed dat een belangrijke reden voor dit argumentatieve overwicht schuilt in het feit dat filosofen alleen maar de beschikking hebben over argumentatie en niet over andere bewijsmiddelen, zoals de resultaten uit empirisch onderzoek. Een tweede belangrijke reden zou kunnen zijn dat filosofen minder gebonden zijn aan die breed gedragen consensus over toegestane opvattingen waarover Hage zo hoog opgeeft. Want dwingend is zo'n consensus natuurlijk wel. Wie af en toe een glimp opvangt van de methoden die in het notarieel recht zijn toegestaan, om maar eens een willekeurig rechtsgebied te noemen, die kan toch niet aan de indruk ontkomen dat de werkelijkheid daar een zeer benauwde is. Waar rechtswetenschappers voortdurend bezig zijn hun huisje uit te bouwen en opnieuw te bemeubelen mogen rechtsfilosofen van buitenaf, vanuit het vrije veld, dat huis bekijken en becommentariëren. Dat maakt een enorm verschil.

Hages pleidooi overziende, kan ik eigenlijk maar één argument ontwaren tegen de stelling dat filosofie meer raakvlakken heeft met kunst dan met wetenschap. Dat is dat het bedrijven van kunst zo'n individuele zaak zou zijn. Nu is het natuurlijk al vreemd om te denken dat als x raakvlakken zou hebben met y , daaruit zou volgen dat x aan y *identiek* is, maar afgezien hiervan moet me toch van het hart dat Hage de tegenstelling tussen collectieve wetenschapsbeoefening en het individualistische kunstbedrijf wel heel ver oprekt. Ten eerste is wetenschapsbeoefening niet zo'n collectieve onderneming als Hage wel zou willen. Hage zelf is inderdaad altijd bereid tot een werkelijk open debat, maar hij vormt helaas een uitzondering. De meeste collega's sturen je al gauw hun eigen overdrukjes op van gepubliceerde artikelen en dat was dan weer dat. Maar het omgekeerde is al evenmin waar. Kunstenaars hebben vaak wel degelijk gedeelde criteria over goede en slechte kunst. Dat er meer sets van dergelijke criteria in omloop zijn, doet daar niets aan af: ook in de sociale en geesteswetenschappen zijn verschillende stromingen aanwijsbaar.

Ten tweede kunnen kunstenaars wel degelijk met elkaar in debat zijn, zelfs elkaar citeren. Iemand als de Groninger fijnschilder Helmantel bijvoorbeeld, beroemd om zijn voortreffelijk geschilderde zeventiende-eeuwse kannetjes,

eieren en pruimen, is weliswaar een knap schilder, maar doet niet mee aan zo'n debat. Hij is als de student die mij ooit confronteerde met een door hem geschreven nieuwe variant op de contracttheorie.

Hages weerzin tegen 'het artistieke', zoals hij het noemt, gaat ten slotte zover dat we ook niet meer mooi mogen schrijven. Literaire pretenties moeten het afleggen tegen een heldere betoogstructuur. Hage lijkt te veronderstellen dat beide eisen elkaar beconcurreren. Niets is minder waar. Stijl fungeert als een alarmsysteem voor onheldere gedachten. Als ik zelf bij het schrijven voortdurend zit te knoeien met een bepaalde passage of worstel met een lelijke overgang is er meestal veel meer aan de hand dan een onwillige verpakking. Meestal deugt er dan ook iets niet met het argument, met de inhoud van die lastige passage. De link die je wilt leggen, blijkt niet overtuigend te zijn en je ziet dat het eerst aan zo'n nare of lelijke zin. Daarom kan het voorkomen dat een buitenstaander die niets van het onderwerp weet, door alleen maar te letten op stijl, toch precies de vinger weet te leggen op een conceptueel zwakke stee.

Dat is het mooie, het prachtige van filosofie. Het is geen onvolwassen wetenschap, het is geen bedaaide en bejaarde kunst, het is het samengaan van vorm en inhoud, van argument en retorische figuur en als het goed is, weten die een boeiende werkelijkheid op te roepen waarin het goed toeven is. Daarom, en nergens anders om is ook Hage filosoof en geen wetenschapper geworden.